

М. М. Біланч,
співробітник Інституту еколого-релігійних студій
при Ужгородському національному університеті;
О. М. Бокотей,
кандидат сільськогосподарських наук

До питання про екологічне виховання в системі дошкільної освіти та в сімейному колі

Розглядається важливість формування відповідального ставлення до природи у дітей інститутом сім'ї та системою дошкільного екологічного виховання на засадах християнських цінностей. Наголошується на можливості взаємоузгодженої співпраці між батьками, вихователями і церквою.

Ключові слова: виховання, відповідальність, довкілля, природа, сім'я, цінності, дошкільні навчальні заклади.
Биланч М. М., Бокотей А. Н. К вопросу об экологическом воспитании в системе дошкольного образования и в семейном кругу.

Рассматривается важность формирования ответственного отношения к природе у детей в институте семьи и системе дошкольного экологического воспитания на основе христианских ценностей. Отмечается возможность взаимосогласованного сотрудничества между родителями, воспитателями и церковью.

Ключевые слова: воспитание, ответственность, окружающая среда, природа, семья, ценности, дошкольные учебные заведения.

Bilanych M. M., Bokotei O. M. Concerning the Environmental Education in the System of Preschool Education and in the Family Circle.

The importance of formation of the responsible attitude towards nature in children by the family institution and system of preschool environmental education based on Christian values is considered. Emphasis is placed on the possibility of a mutually agreed cooperation in environmental education between the parents, educators and the Church.

Key words: education, responsibility, environment, nature, family, values, preschool education.

Постановка проблеми. Виховувати пошанування і відповідальне ставлення до природного середовища необхідно починати з дитинства. Адже перша катехізація повинна відбуватися в сім'ї. Саме батьки та близькі родичі вперше допомагають дитині пізнавати світ – природу й суспільство. І саме на них лежить зобов'язання виховати справжні християнські й людські цінності, які включають розуміння гармонійного навколишнього середовища як особливої цінності для людини.

Сімейне виховання – це організація життєдіяльності дитини в умовах родини. Саме родина протягом перших шести-семи років життя формує основи майбутньої особистості. Таке виховання продуктивне, якщо здійснюється в атмосфері любові, взаємного розуміння й поваги. «В атмосфері справжньої любові, яка єднає членів родини, людина в своїй цілісності здобуває визнання і вчиться відповідальності (...) Перша і засаднича структура „екології людини” – це сім'я, де людина отримує перші і визначальні поняття про істину та благо, дізнається, що означає любити і бути любимим, а відтак, що насправді значить бути особою» [9].

Виклад основного матеріалу. Любов до природи слід виховувати з раннього дитинства. «Дітей, що не вміють ще ходити, – писав Г. Ващенко, – треба

частіше виносити на свіже повітря, щоб вони могли бачити рідне небо, дерева, квіти, різних тварин. Все це залишається в дитячій душі, осяяне почуттям радості, і покладе основи любові до рідної природи» [4]. Важливою для цього є, передусім, показова поведінка батьків. Їх відповідальне ставлення до створіння-природи є найкращим дієвим прикладом. З іншого боку, запитання дітей щодо відповідального ставлення до природи – вагомий виклик для дорослих [12]. Тож дітям необхідно давати достовірні знання, прагнути відповісти на їхні запитання так, щоб пізніше вони не втратили в них віру [10].

Такі моменти у щоденному житті родини, як раціональне харчування, прибирання сміття, зменшення кількості та тривале використання іграшок, уміння цінувати час іншого, нове розуміння мобільності, пізнання природи в найближчій околиці є вирішальними для будь-якого подальшого екологічного виховання [12].

Значну роль тут також відіграє професійна самореалізація й матеріальне благополуччя батьків, що створюють умови для нормального розвитку дитини. Виховання її включає і виконання нею звичайних домашніх обов'язків (прибирання свого ліжка, кімнати), поступове ускладнення завдань і видів діяльності (спорт, музика, читання, робота в саду).

Сімейне виховання повинно включати аспекти екологічного виховання: під час прибирання кімнати дитині слід пояснювати основи екології й гігієни людини; заняття спортом на відкритому повітрі може поєднуватися зі спостереженням за природними явищами та життям тварин чи рослин; розвиток музичної естетики також може включати пісні про збереження довкілля; вихованню екологічної свідомості сприятиме робота в саду, читання.

В опублікованих нами матеріалах [2; 3] ми звернули увагу на важливість формування християнської екологічної свідомості в навчальних закладах (під час уроків з основ християнської етики) і в церкві (у процесі катехізації). Якщо діти і молоді мають змогу отримати таке виховання у школі й церкві, то вони відчують єдність церковної і суспільної думки щодо збереження довкілля.

Але всі ці намагання можуть виявитися марними, якщо сім'я дитини або підлітка (в першу чергу батьки) буде байдужою до проблем довкілля і якщо рівень екологічної культури в сім'ї низький. Під час опитування студентів, яке проводили О. І. Кошелєв з колегами, було поставлено запитання: «Хто найбільшою мірою вплинув на формування Вашої екологічної культури?» 43,4 % респондентів зазначили, що це були «батьки і близькі родичі», 44,6 % – «викладачі університету», 39,3 % – «вчителі шкіл», 31,3 % – «здебільшого я сам». Тому важливим є формування поваги й відповідального ставлення до живих істот і довкілля загалом у процесі виховання дорослими.

Який шлях вирішення цієї проблеми? На нашу думку, відповідь можна знайти в перспективах екологічного виховання дорослих через дітей. У Закарпатському інституті післядипломної педагогічної освіти, як і в багатьох інших педагогічних вузах, досліджується науково-методологічна проблематика виховання дорослих. Якщо внести в неї пункт виховання екологічної культури дорослих через дітей, то з часом це може дати хороші результати.

Разом з тим, існує велика кількість вірників, на яких визначальний вплив має проповідь священника. У деяких парохіях чи церковних спільнотах проводиться екологічна катехізація дорослих. І якщо дорослі, почувши, з одного боку, від священника про важливість відповідального ставлення до природних благ, а з іншого, відвідавши організовані державними педагогічними установами лекції чи семінари, відчують єдність церкви і держави в питанні збереження довкілля, то також долучаться до виховання екологічної культури своїх дітей.

Існує також проблема, коли батьки інтуїтивно відчують брак досвіду щодо екологічного виховання своїх дітей, не знають, як це робити самим. У цьому їм можуть допомогти спеціально розроблені методичні матеріали, посібники, дитячі книги. Наприклад, добре виховувати благоговіння до довкілля через дитячу поезію і пісні. В наш час видаються дитячі книги з віршами, де відповідно описана природа, є збірки пісень для дітей, де оспівується відповідальне ставлення

людини до живих істот. Наприклад, книга Юрія Шипа «Соло під небом» містить дуже влучні вірші про природу та бережливе ставлення людини до довкілля [14].

Узагалі важливим параметром успішного життя в сім'ї є те, чи вона стала простором досвіду і навчання для сприйняття відповідальності. В основному йдеться про сприяння та розвиток трьох ключових навичок, які допомагають сприймати відповідальність за себе, за ближніх і за життя:

- щоб сприяти навичці самовизначення, важливо у сімейному побуті надавати дітям вільний простір для самореалізації та самовдосконалення (узгодивши це з інтересами і вимогами інших членів сім'ї);

- навичка співучасті в культурному, суспільному і політичному житті вимагає, щоб у сім'ї накопичився несильовий досвід прийняття спільних рішень та вирішення проблем і конфліктів;

- щоб сприяти формуванню солідарності, батьки повинні подавати символічні приклади, які задовільняють не тільки власні сімейні інтереси, а й практично задіяні для формування доброго життя по сусідству, в своєму оточенні й суспільстві.

Поряд із цими «основними властивостями» екологічного виховання, які можуть, так би мовити, стабільно розвиватися в сім'ї, існує ряд цінностей, які мають бути в ній закладені. Найважливішими серед них вважаємо повагу до життя, самозбереження і поміркованість, співчуття та духовну чуттєвість [6]. Також добре, коли школа і церква допомагають і взаємодіють із батьками. Високий рівень релігійності й духовності благодатно впливає на домашню атмосферу [10]. Екологічна місія церкви і держави полягає в спонуканні батьків виховувати у дітей любов до природи, відповідального ставлення до навколишнього середовища.

Яким чином може виконувати таке завдання церква? Відомо що в ній періодично проводяться заняття з молодими парами перед одруженням. Також церква не полишає молоді сім'ї вірників після укладання шлюбу і пропонує різного роду курси, зустрічі для більш глибокого пізнання християнських істин, зокрема тих, що стосуються сім'ї і виховання дітей. Отож на таких навчаннях і зустрічах представники духовенства чи миряни, які їх організують і проводять, можуть присвячувати окремі теми вихованню відповідальності за довкілля. Батькам надається базова інформація про те, як виховувати в дітей відповідальне ставлення до живих істот і дарів природи. При цьому і самі батьки отримують багато нової інформації. Звичайно церква може забезпечити сімейні пари і їх дітей відповідною літературою [1; 7; 13]. Але поки що її мало і тому одним із завдань церкви є підготовка відповідних видань з метою виховання екологічної християнської свідомості в сім'ї.

Оскільки пізнання дитини дошкільного та молодшого шкільного віку великою мірою розвивається в ігровій діяльності, то доцільно виховувати відповідальність за створіння через ігри. Прикладом виховної екологічної гри може бути «Кольоровий світ відходів» (польською мовою), суттю якої є навчити дитину відповідально ставитись

до відходів [15]. Долучитись до розробки та поширення таких ігор можуть як різноманітні організації екологічного спрямування, так і церква в міру своїх можливостей. Крім того, церква, співпрацюючи з батьками, в процесі катехизи може виховувати відповідальність за створіння в практичних діях. Щодо дітей, то перспективним методом соціального екологічного служіння може бути доручення їм наглядати (під наглядом дорослих) за чистотою навколишнього середовища – певної території, природних водойм, криниць, парків, місць їхнього проживання, навчання [11].

У дитячому садку важливо, щоби діти отримували позитивний досвід ставлення до тварин і рослин, аби навчилися їх любити і дбати про них. Позитивний досвід спілкування з природою має більше значення, ніж моральні заклики. Для того, щоб сприяти процесу виховання бережливого ставлення до створіння, слід розробляти навчально-методичні матеріали та реалізовувати ідеї підвищення кваліфікації персоналу дитячих садків [12]. Перспективною на цьому фоні є поява авторської програми комплексного розвитку еколого-природничого світогляду дошкільників шляхом предметно-практичної діяльності «Виховання відповідальності», яку розробила Ганна Баластрік, вихователь ДНЗ-ЦРД «Джерельце» (м.Боярка, Київська обл.). Одна

з цілей програми – сформувати чітку етико-еколого-природничу позицію. Програму пропонується реалізувати як через практичну діяльність дітей у природі, спостереження за об'єктами природи, так і через народну мудрість, авторські екологічні казки і, що дуже важливо, взаємодію дошкільного закладу з сім'єю.

Висновки. На нашу думку, комплексна співпраця державної системи освіти і виховання з інститутом сім'ї та церквою дасть необхідний синергетичний ефект. Як приклади можемо навести: благословіння духовними особами дітей у дошкільних навчальних закладах; суботні катехитичні курси; недільні школи, під час яких юні слухачі отримують знання відповідального ставлення до Божого творіння – природи. Крім священників, у такій діяльності можуть брати участь катехити, які мають відповідну богословсько-педагогічну освіту. Якщо організувати такі зустрічі за участю і батьків, то це дасть ще кращий ефект для формування відповідальності за створіння у дітей.

Це надзвичайно кропітка і тривала робота, але разом з тим надзвичайно важлива, оскільки сьогоднішні діти в майбутньому зустрінуться з екологічними проблемами набагато складнішими за ті, що бачимо сьогодні. Відповідно, прийдеться приймати важливі рішення, які будуть базуватись як на екологічних і загальнонаукових знаннях, так і на високому рівні духовності.

Література

1. Бачити Боже творіння новими очима : зб. молитов за збереження довкілля [Текст] / уклад. М. М. Біланич, О. М. Бокотей. – Ужгород : Карпатська вежа, 2010. – 72 с.
2. Біланич М. М. Виховання відповідальності за створіння: До внеску християнських церков у справу збереження довкілля [Текст] / М. М. Біланич, О. М. Бокотей // Екологія. Людина. Суспільство: XIII Міжнародна науково-практична конф. студентів, аспірантів та молодих вчених, 19–23 травня 2010 р., м. Київ. – К. : НТУУ «КПІ». – С. 284–285.
3. Біланич М. Виховання поваги до навколишнього середовища в катехизі [Текст] / М. Біланич, А. Зейкан // Відповідальність за створіння і сталий розвиток Верхнього Потисся : матеріали міжнародного науково-практичного семінару. – Ужгород, 16–17 травня, 2008. – С. 30–36.
4. Ващенко Г. Виховний ідеал [Текст] / Г. Ващенко. – Полтава : [б. в.], 1994. – С. 155.
5. Баластрік Г. Виховання відповідальності : авторська програма комплексного розвитку еколого-природничого світогляду дошкільників шляхом предметно-практичної діяльності [Текст] / Г. Баластрік // Дитячий садок. – 2011. – № 25–26.
6. Руше Б. Екологічне виховання в сім'ї [Текст] / Б. Руше // Відповідальність за створіння в Європі : документи консультативних нарад з питань природного довкілля Ради єпископських конференцій Європи (1999–2004) / упоряд. і наук. ред. В. Шеремета. – Івано-Франківськ : Нова зоря, 2010. – С. 225–228.
7. Гумен-Біланич Н. М. Берегти нам слід Богом даний світ [Текст] / Н. М. Гумен-Біланич. – Мукачево : Карпатська вежа, 2012. – 38 с.
8. Екологічне вчення Церкви: папа Іван-Павло II на тему створіння та екології. – Івано-Франківськ : Екологічний центр Івано-Франків. єпархії УГКЦ, 2006. – 99 с.
9. Іван-Павло II. Сотий рік / Centesimus annus : енцикліка Вселенського архієрея Івана-Павла II з нагоди сотої річниці енцикліки «*Regum Novarum*». – К. : Кайрос, 2001. – 102 с.
10. Івах С. М. Принципи та методи християнського виховання [Текст] / С. М. Івах // зб. наук. пр. Уман. держ. пед. ун-ту. – Ч. 5. – Умань, 2008. – С. 70–75.
11. Смилянская Ю. Толерантность – как способ выживания в современном мире : опыт работы Ин-та иудаики с выставкой «Истоки толерантности» [Текст] / Ю. Смилянская // Відповідальність за створіння і сталий розвиток Верхнього Потисся : матеріали міжнародного науково-практичного семінару 16–17 травня 2008. – Ужгород, 2008. – С. 73–78.
12. Фогт М. Від екологічної фрустрації до захоплення створінням – християнська освіта та виховання для сталого розвитку [Текст] / М. Фогт // Відповідальність за створіння в Європі : документи консультативних нарад з питань природного довкілля Ради єпископських конференцій Європи (1999–2004) / упоряд. і наук. ред. В. Шеремета. – Івано-Франківськ : Нова зоря, 2010. – С. 87–92.
13. Шеремета В. Екологічний дороговказ [Текст] / В. Шеремета. – Івано-Франківськ : Нова зоря, 2009. – 160 с.
14. Шип Ю. Соло під небом [Текст] / Ю. Шип. – Ужгород : Патент, 2002. – 282 с.
15. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.eko-koncept.p-net.pl/_html/oferta.html